

УДК 378, 22

Н.В. Мосьпан

ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИЗАЦІЇ ТА ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

У статті представлено сучасний стан реформування вищої освіти в Європейському Союзі, а саме аналіз та відображення наслідків ринкових відносин та Європеїзації у вищій освіті. Визначено зовнішні та внутрішні проблеми вищої освіти на сучасному етапі. До яких слід віднести ринкові відносини у вищій освіті, які спрямовані на зміну характеру та ролі вищих навчальних закладів у суспільстві, недосконалість реформ у сфері вищої освіти та відсутність відповідної законодавчої бази, що створює перешкоди для розбудови справжнього Європейського освітнього простору.

Ключові слова: вищі навчальні заклади, вища освіта, Європеїзація, маркетингізація, реформи

Вищі навчальні заклади (ВНЗ) покликані служити на благо суспільства. Але за останні роки глобальний рух змінює характер і роль ВНЗ у суспільстві. ВНЗ були перетворені в більш потужні корпоративні мережі, орієнтовані на споживача, чий внесок у цінності суспільства зазнав серйозних випробувань (Robertson S., 2002). ВНЗ почали відповідати професійним інтересам у різних країнах, обслуговуючи ці інтереси також з функціональної точки зору. Вони стали учасниками формування професійного класу у заможних державах Європи та в інших країнах. Відповідно, у сучасних ВНЗ відбувається те, що їм запропоновано виробляти комерційно орієнтованих професіоналів, а не суспільні інтереси професіоналів. ВНЗ у даний час знаходяться під тиском, щоб перетворитися з «центра навчання на бізнес організацію з продуктивними цілями ... перетворити свої орієнтири від академічних до операційних» (Lynch K., 2006, Р. 6).

У сучасному світі Європа все більше залежить від вищої освіти для управління соціально-політичної, культурної та економічної інфраструктури суспільства, доступ до вищої освіти стає все більш обов'язковою умовою для виживання. З огляду на це важливо проаналізувати характер вищої освіти в Європі в умовах ринкових відносин та Європеїзації. Відповідно метою статті є аналіз та

© Мосьпан Н.В., 2014

відображення наслідків цих процесів у вищій освіті Європейського Союзу.

Дослідники К. Лінч (Lynch K.) та С. Робертсон (Robertson S.) вказують на закономірність переходу вищої освіти на ринкові відносини. В умовах скорочення вартості обробної промисловості з точки зору прибутковості інвестицій, і підйом вартості сектора послуг з боку масштабів і прибутковості, у даний час є наміри визначати освіту як ринковою (товарною) послугою (tradable service) по всьому світу. Причини для того, щоб зробити освіту ринковою досить прості. У 2000 році ЮНЕСКО оцінила освіту \$ 2 трлн глобальною "промисловістю". Існує певний потенціал для стабільного прибутку, якщо така послуга можуть бути продана, особливо серед тих секторів суспільства, які можуть дозволити собі платити за це. Виходячи з цього, К. Лінч (Lynch K.) визначає освіту як послугу, що являє собою одну з основних нових можливостей для інвесторів з точки зору прибутку (Lynch K., 2006, Р. 4).

Вивчаючи досвід США та Канади, К. Лінч (Lynch K.) та С. Робертсон (Robertson S.) вказують на існування низки негативних наслідків процесу маркетингації у вищій освіті:

- Колонізація сердець та умів учених і студентів, що відбувається в університетах. Така колонізація стала можливою завдяки так званій неоліберальній політиці, яка приховує свій ідеологічний підтекст по відношенню до освіти в ім'я економічної ефективності.

- Життя студентів також стає більш спрямованим на економічній власній користі. Ідеологія студентів та викладачів працювати на благо людства серйозно зазнає змін, коли ВНЗ почали діяти як підприємницькі, чисто конкурентні бізнес-орієнтовані корпорації.

- Поступове зменшення розриву між комерційним і науковим у галузі досліджень. Злиття торгівлі та дослідження представлені у вигляді бажаної та необхідної, тому політика ВНЗ все більше спрямована на заохочення таких зв'язків.

- Створення ВНЗ, орієнтованих на ринок, також значно послаблює позиції мистецтва, гуманітарних і соціальних наук, тому що найбільше дослідження та викладання в цих областях безпосередньо не обслуговує комерційний сектор. їх

завдання полягає в освіті для публічної сфери, громадянського суспільства, а не для отримання прибутку. У той час як соціальні науки і критичні програми не закриваються плановим чином, вони поступово втрачають статус і вплив, оскільки держава зменшує інвестиції в галузі мистецтва, гуманітарних і соціальних наук у розмірі, порівняно з фізичними науками. Без державних інвестицій такі сфери науки не зможуть процвітати, оскільки немає ніяких серйозних альтернатив державному фінансуванню. Тому, якщо держава відступить від збільшення інвестицій освіти в нових професорів і академічні посади в галузі мистецтва і гуманітарних наук, або інвестує на дуже низькому рівні в критичні дисципліни, відбудеться поступове скорочення цього сектора вищої освіти (Lynch K., 2006, P. 8).

- Створення ВНЗ, орієнтованих на ринок, може призвести також до концентрації ресурсів у самих ВНЗ поза громадським контролем. У США це вже відбувається, коли державним університетам все важче залучити успішних дослідників і вчених; вони не можуть запропонувати ті ж зарплати, як у приватних установах.

У ЄС з метою подолання наслідків економічної кризи вирішили підвищити роль ВНЗ у суспільстві за рахунок реформування вищої освіти. У свою чергу це викликало широкий резонанс мас. Недемократичний характер освітніх реформ ЄС останнього десятиліття знаходить свій відгук в акціях протесту і демонстраціях, які мали місце по всій Європі. Студенти та викладачі в масовому порядку виступають проти Європеїзації вищої освіти. Починаючи з 2005 році французькі студенти протестували проти Болонських реформ. У травні 2008 року майже до 5,000 студентів протестували проти Болонського процесу в Загребі, пізніше в Іспанії та в різних інших країнах ЄС. Вони протестують проти великої кількості реформ, які приймалися або ЄС, або Національними урядами держав-членів ЄС у сфері вищої освіти, починаючи з Болонського процесу.

Усі ці реформи спрямовані більше на економізацію вищої освіти, ніж її Європеїзацію, але можливо ці дві причини разом. Болонський процес несе в собі явний економічний підтекст, як і освітня політика ЄС. Він вводить англосаксонську модель на Європейський континент, яка проявляється не тільки в термінології та

структурі, але, й також в ідеології. Остання найчастіше розглядає освіту з економічної точки зору. Про це вперше було зазначено в Лісабонській стратегії, де ЄС має на меті створити найбільш конкурентоспроможну економіку знань у світі, а також надати освітні права людині, які відповідатимуть потребам ринку праці. Протягом останніх десятиліть, ЄС став основним гравцем на Європейській сцені вищої освіти, роблячи внесок в Європеизацію вищої освіти через так звану позитивну інтеграцію (за допомогою закону - Директив і правил (Directives and Regulations) та програм підтримки Відкритий Метод Координації (Open Method of Coordination (OMC)), а також негативну інтеграцію (видалення бар'єрів на шляху студентської мобільності Європейським судом) (European Court of Justice) (Garben S., 2012, P. 4).

У цьому, на думку Г. Карлсен (Karlsen G.), полягає основне протиріччя між збільшенням участі ЄС в освіті, а також між Болонським процесом. Основна мета Болонського процесу про створення "Європейського освітнього простору" добре відповідає меті про створення "Внутрішнього ринку". Зокрема, вища освіта та знання розглядаються як економічні предмети споживання всередині певної області. Існує явний рух у напрямку до маркетизації галузі освіти. Домінуючі цілі для обміну та мобільності "людського капіталу" і знань є підготовка до збільшення конкуренції на світовому ринку і підготовка студентів до інтернаціоналізації ринку праці. Формування особистості не відсутнє, але не є головним інструментом для її внутрішньої собівартості (Karlsen G., 2005, P.4).

Насправді, крім політично стратегічних цілей, зазначених вище, основними причинами запровадження структурної гармонізації Європейської системи вищої освіти в рамках Болонського процесу було підвищення конкурентоспроможності Європи в міжнародному масштабі. І головна мета ОМС в галузі освіти є повною мірою використовувати свій потенціал у створенні Європейських знань, що базуються на потребах економіки. Таким чином, мета вищої освіти в сучасному суспільстві в даний час є виключно економічною. Економічні вигоди як для особистості так і для суспільства залежать від підвищення Європейського рівня співпраці.

У сучасному світі освіту, вважають основою економічного розвитку і що потенційно великі вигоди можуть бути отримані через залучення до Європейського рівня співпраці в цій області. Такий підхід відображає небезпечно односторонній погляд на освіту. Одним з можливих наслідків цього розвитку є те, що навчальні курси (дисципліни) все більше призначені для задоволення потреб ринку, замість того, щоб прищепити студентам знання заради індивідуального розвитку та академічного прогресу. Це означає, що зміст університетського навчання може стати адаптованим лише до потреб потенційних роботодавців, які вимагають випускників ВНЗ повністю готових з першого дня перетворити університетську освіту на професійно-технічну підготовку. Такий розвиток подій може в рівній мірі загрожувати існуванню менш економічно життєздатних дисциплін, таких як історія, археологія та філософія на користь права, економіки та навчання бізнесу. Крім того, Болонський процес та Європейська комісія закликають зменшити «автономію» вищих навчальних закладів по відношенню до їх національних урядів. Це певною мірою пояснює «допоміжне» ставлення вищих навчальних закладів до Болонських реформ. Автономія може дійсно вважатися бажаною для академічних перспектив, але її потенційні економічні наслідки не повинні бути недооціненими. З одного боку це може означати менше "втручання" в освіту з боку уряду, але з іншого боку автономія освіти досягається ціною меншого державного фінансування. Це означає зростаючу залежність вищої освіти від фінансування з інших джерел, таких, як приватний сектор. І хоча такий підхід може здатися бажаним з точки зору економії громадських коштів, він збільшує занепокоєння з приводу незалежності та об'єктивності наукових досліджень та освіти (Garben S., 2012, P. 23).

У цьому зацікавлені в першу чергу держави-члени ЄС, які прагнуть "економізувати" вищу освіту. Вони впроваджують цей підхід через Ради, дотримуючись Лісабонської стратегії, і вони роблять це поза Європейських рамок кваліфікацій, у першу чергу в контексті Болонського процесу. Проте, інститути ЄС також відіграють свою роль. Європейська комісія прагне повною мірою використовувати свої повноваження у цій області, що не ставить під сумнів політичні рішення держав-членів ЄС. Болонський процес або утворення ОМС

грають свою роль у просуванні більш тісних зв'язків між бізнесом і освітою, у просуванні автономії вищих навчальних закладів, у ствердженні ефективності та цільових показників у сфері освіти.

С. Гарбен (Garben S.) вказує на існування розбіжності між рішеннями, визначеними Болонською Декларацією та існуючими законами Європейського Суду стосовно мобільності студентів. Інакше кажучи, відсутність законодавчої бази ЄС виявило головну ваду Болонського процесу – його недемократичність, що ставить під сумнів існування Болонського процесу з його сучасним змістом взагалі. Відповідно виникає необхідність ухвалити рішення про включення положень Болонської Декларації в законодавство ЄС. Це означає, що зобов'язання, закріплені в Болонській Декларації стануть обов'язковими, і що Європейський суд може виносити рішення про відповідність національних законів і рамок Болонської моделі. Це, у свою чергу, могло б надавати індивідуальним учням право на визнання диплома або, принаймні доступ до прозорості та ефективної процедури визнання (Garben S., 2012, P. 24).

Освітні справи Європи та Європеїзація по собі підштовхує освітні реформи в ЄС в економічний напрям. Це дуже добре прагнути до сильної і єдиної Європи без кордонів для освітньої мобільності та брати активну роль у освітній політиці навіть з неекономічних причин. Поширення знань, культурний обмін, комплектація інтелектуальних сил, досягнення більш ефективного розподілу інтелектуальних ресурсів, створення центрів досконалості, на честь інтелектуальної спадщини Європи і багато інших причин можуть сприяти у справах створення сильної вищої освіти Європи, без повної її залежності від економічного виміру.

Насправді, тут може бути плідна взаємодія між економічними і соціальними цілями. З цієї точки зору, відсутність сильної правової бази створює перешкоди для розвитку справжньої європейської політики в галузі освіти. Відсутність повноцінної законодавчої компетенції ЄС у цій галузі змушує інститути ЄС підійти до вищої освіти більш опосередковано і вузько, розглядаючи вищу освіту лише з точки зору потреб внутрішнього ринку. С. Гарбен (Garben S.) вважає сумнівним підтримку такого розвитку подій державами-членами ЄС. Розуміючи, що ЄС ставить своєю

метою Європеїзацію (і комерціалізацію) вищої освіти, держави-члени ЄС побоюються втратити свою освітню автономію, тому вони виступають за проведення цього процесу більш підзвітними і демократичними способами (Garben S., 2012, P. 26).

Таким чином, викладене вище, дає можливість зробити такий висновок. Вища освіта в ЄС переживає складний період, обумовлений зовнішніми та внутрішніми причинами. До зовнішніх причин слід віднести ринкові відносини у вищій освіті, які спрямовані на зміну характеру та ролі ВНЗ у суспільстві. До внутрішніх причин слід віднести недосконалість реформ у сфері вищої освіти та відсутність відповідної законодавчої бази ЄС, що створює перешкоди для розбудови справжнього Європейського освітнього простору.

Література

1. Garben S. The Future of Higher Education in Europe: The Case for a Stronger Base in EU Law [Електронний ресурс]/ LEQS Paper. – 2012. – No. 50. – 50 p. – Режим доступу: [http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/pdfs/LEQSPaper50\[1\].pdf](http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/pdfs/LEQSPaper50[1].pdf)
2. Karlsen G. The Bologna process – A judicial confirmation of EU's policy of education? Paper for the 3rd Conference of Knowledge and Politics at The University of Bergen, 2005. – P. 4.
3. Lynch K. Neo-liberalism and Marketisation: the implications for higher education European Educational Research Journal [Електронний ресурс]. – 2006. – Volume 5, Number 1. – 17 p. – Режим доступу: <http://firgoa.usc.es/drupal/files/lynch.pdf>
4. Robertson, S.L., Bonal, X. & Dale, R., GATS and the Education Service Industry: the politics of scale and global restructuring, Comparative Education Review [Електронний ресурс], 2002. – 46(4), P. 472–296. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1086/343122>

Н.В. Мосьпан

ПРОБЛЕМЫ МАРКЕТИЗАЦИИ И ЕВРОПЕИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ

В статье рассматривается современное состояние реформирования высшего образования в Европейском Союзе, а именно анализ и отражение последствий рыночных отношений и

Европеизации в высшем образовании. Определены внешние и внутренние проблемы высшего образования на современном этапе. К ним следует отнести рыночные отношения в высшем образовании, которые направлены на изменение характера и роли высших учебных заведений в обществе, несовершенство реформ в сфере высшего образования и отсутствие соответствующей законодательной базы, что создает препятствия для развития настоящего Европейского образовательного пространства.

Ключевые слова: вузы, высшее образование, Европеизация, маркетингизация, реформы

N. Mospan

PROBLEMS OF MARKETIZATION AND EUROPEZATION OF HIGHER EDUCATION IN THE EUROPEAN UNION

The paper presents the current state of the reforms in higher education in the European Union, namely analysis and display of market relations and the effects of Europeanization in higher education. Here it is defined internal and external problems of higher education today. They can include marketization of higher education aimed at changing the nature and the role of universities in society, inadequate reforms in higher education and the lack of an appropriate legal framework that create obstacles for the development of a genuine European educational area.

Keywords: higher education, Europeanization, marketization, reforms, universities

Рецензенти:

Сисосва С.О. – док. пед. наук, проф., член-кореспондент НАПН України.

Чеснокова А.В. – к.ф.н., проф.